

СУТНІСТЬ ВЛАСНОГО КАПІТАЛУ ЯК ОБ'ЄКТА ЕКОНОМІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

У статті систематизовано сучасні погляди на визначення поняття «власний капітал», виділено сутнісні характеристики цієї категорії, наведено додаткові риси, що притаманні власному капіталу як специфічному об'єкту економічного управління та сформульовано комплексне визначення поняття «власний капітал».

Ключові слова: власний капітал, характеристики власного капіталу, об'єкт економічного управління.

Важливим стратегічним завданням підприємства є формування виробничого потенціалу, достатнього для підтримки бажаних темпів його економічного зростання. Власний капітал є початковим джерелом фінансування будь-якої господарської діяльності. Наявність достатнього його обсягу є однією з найважливіших умов, необхідних для створення нового підприємства, а також забезпечення фінансової рівноваги суб'єкта господарювання, що розпочав діяти. Нарощення власного капіталу з одного боку є орієнтиром, на який спрямовуються управлінські зусилля менеджменту компанії, адже за його рахунок власники отримують належний їм інвестиційний дохід, а з іншого - слугує чинником, що впливає на розвиток економіки країни в цілому.

Капітал є однією з фундаментальних категорій економічної науки. Основні погляди на її сутність вже були викладені раніше в межах декількох концепцій [1; 2; 3], основними з яких є: матеріально-речова або натуралістична (А. Сміт, Ж.-Б. Сей, Д. С Мілль), грошова або монетаристська (меркантилісти, монетаристи, Е. Вреден, Й. Шумпетер), теорія К. Маркса та теорія всеосяжного капіталу (І. Фішер, А. Маршалл). Наступні дослідження цього питання сучасними вченими є не такими глибокими і за свою суттю похідні від перелічених. Власний капітал є лише частиною загального обсягу капіталу підприємства, відтак йому притаманні всі ті риси, що характерні і для поняття «капітал». Однак як об'єкт економічного управління, власний капітал має певні, притаманні лише йому особливості, на які сучасні вчені не акцентують увагу, що і обумовлює актуальність роботи.

Метою написання нашої статті є обґрунтування сутності поняття «власний капітал» як економічної категорії, яке буде спиратись як на еволюцію поглядів класиків економічної науки, так і на доробок провідних сучасних науковців, що займаються управлінням власним капіталом підприємств.

Вагомий науковий внесок у вивчення питань, пов'язаних з категорією «капітал», зробили класики світової економічної думки: Е. Бем-Баверк, Дж. Кларк, К. Маркс, А. Маршалл, Дж. Міль, Д. Рікардо, А. Сміт, І. Фішер, Дж. Хікс; питаннями управління капіталом (у т. ч. власним капіталом) займались провідні зарубіжні вчені: Р. Брейлі, Ю. Бріггем, Д. Ваховач, Л. Гапенські, С. Майерс, Дж. К. Ван Хорн та інші, а також українські та російські науковці: Балабанов І. Т., Басовський Л. Є., Бланк І.О., Ковальов В.В., Стоянова О.С., Теплова Т.В., Шохін Є.І., і т. д. Думки цих вчених щодо сутності і механізму управління

власним капіталом різняться, що обумовлює необхідність детального їх розгляду.

На сьогодні в нормативно-правових актах та сучасній економічній літературі зустрічаються різні погляди на сутність поняття «власний капітал», які в узагальненому вигляді наведені в таблиці 1. На нашу думку, всі пропонувані визначення є доволі близькими за змістом і загалом правильно тлумачать поняття «власний капітал». Але в деяких із них наявні певні неточності, а деякі, на наш погляд, є неповними.

Власний капітал і справді втілюється в чистих активах підприємства, і це, на нашу думку, є його сутнісною характеристикою, але він не є частиною активів, а виступає лише засобом їх фінансування. Відтак це визначення стосується суто кількісних параметрів величини власного капіталу і є словесним виразом основного бухгалтерського рівняння: Активи = Власний капітал + Зобов'язання. Воно є простою математичною формулою, яка застосовується в бухгалтерському обліку для складання фінансової звітності і не розкриває економічну сутність «власного капіталу». Зрозуміло, що таке вузьке і не зовсім точне з економічної точки зору визначення не є достатнім для розуміння суті категорії, що нами розглядається, але для цілей ведення бухгалтерського обліку таке спрощене трактування є цілком придатним.

У працях Дж. К. Ван Хорна та Джона М. Ваховича наведено доповнене визначення: «власний капітал – загальна сума активів за вирахуванням загальної суми зобов'язань, або, іншими словами, балансова вартість простих акцій фірми по номіналу плюс додатково оплачений капітал і нерозподілений прибуток» [5, с. 239]. Перша частина цього визначення повторює повністю вже наведене вище і демонструє виключно бухгалтерське розуміння суті поняття, а ось друга конкретизує і вказує, які саме складові входять до власного капіталу – статутний капітал, додатково оплачений капітал і нерозподілений прибуток. Відтак, на нашу думку, це визначення містить суттєву ознаку, що притаманна власному капіталу – він складається з початкових внесків власників і нерозподіленого прибутку, який згенерований господарською діяльністю компанії. Але це визначення містить певну неточність – у ньому перераховані не всі джерела поповнення власного капіталу – відсутні такі складові, як кошти від переоцінки майна та додатково внесений засновниками капітал.

Д. Стоун та К. Хітчинг розглядають «власний капітал» як «фонди/засоби акціонерів – та частина капіталу, яка належить акціонерам компанії і на яку

Таблиця 1. Тлумачення поняття «власний капітал» у законодавстві та сучасній науковій літературі

№	Визначення	Група авторів (або джерело)
1	«Власний капітал являє собою частину в активах підприємства, що залишається після вирахування зобов'язань»	П(С)БО 2 «Баланс»
2	«Власний (акціонерний) капітал – загальна сума активів за вирахуванням загальної суми зобов'язань, або, іншими словами, балансова вартість простих акцій фірми по номіналу плюс додатково оплачений капітал і нерозподілений прибуток»	Ван Хорн Дж. К., Вахович Джон М.
3	«Фонди/засоби акціонерів – та частина капіталу, яка належить акціонерам компанії і на яку розповсюджується обмежена відповідальність. Складається з початкового акціонерного капіталу плюс нерозподілений прибуток від основної діяльності компанії. Інша назва – власний капітал акціонерів»	Стоун Д., Хітчинг К.
4	«Власний капітал – фінансові засоби окремого суб'єкта господарювання, що належать йому на правах власності й використовуються для формування певної частини його активів»	Бланк І. О.
5	«Власний капітал – це втілені в чистих активах засоби підприємства, початково вкладені його засновниками чи учасниками, а також накопичені (втрачені) в процесі діяльності його фінансові результати – прибутки і збитки, отримані (понесені) за весь час існування підприємства»	Грачева Р. Є.
6	«Власний капітал – це частина економічних цінностей, сформованих підприємством з початку його економічної діяльності, вільна від домагань третіх осіб, які не є власниками товариства, та яка використовується товариством з метою отримання доходу»	Бондасов О. В.
7	«Власний капітал – це власні джерела підприємства, які без визначення строку повернення внесені засновниками або залишені ними (засновниками) на підприємстві з уже оподаткованого прибутку»	Сопко В. В.
8	«Власний капітал виражає вартість, яка належить власникам підприємства, розраховується як різниця між активами компанії та її зобов'язаннями і характеризується порівняно вищою ризикованістю, ніж позикові фінансові ресурси, адже вимоги за ним задовольняються в останню чергу, після того як будуть погашені всі зобов'язання перед кредиторами»	інвестиційний онлайн-словник

розповсюджується обмежена відповідальність. Складається з початкового акціонерного капіталу плюс нерозподілений прибуток від основної діяльності компанії. Інша назва – власний капітал акціонерів» [6, с. 233]. Його перевага полягає у згоді про належність власного капіталу акціонерам компанії, яка є його важливою сутнісною ознакою. Але визначення, запропоноване авторами, має і низку недоліків: по-перше, власний капітал підприємства, крім початкових внесків в статутний капітал і нерозподіленого прибутку, може поповнюватись за рахунок інших джерел (наприклад, додаткові внески засновників); по-друге, нерозподілений прибуток, який поповнює суму капіталу підприємства, не обов'язково повинен бути отриманий від основної діяльності підприємства (прибуток від фінансової та інвестиційної діяльності теж може зараховуватись); по-третє, можна також сказати, що теза про обмеженість потенційних втрат власників підприємства лише в межах засобів, які вони вклали в підприємство, є не зовсім точною, адже якщо компанія працює в такій організаційно-правовій формі, як повне або командитне товариство, то власники несуть відповідальність по зобов'язаннях всім належним їм майном. Але, як бачимо, автори у своїй роботі концентруються здебільшого на розгляді акціонерних товариств, які є найпоширенішою організаційно-правовою формою діяльності великих компаній, тому третій пункт тут спрямований скоріше на донесення того факту, що в цій статті ми розглядаємо власний капітал з найбільш повної точки зору, аніж на

негативну критику.

Бланк І. О. подає наступне визначення: «власний капітал – фінансові засоби окремого суб'єкта господарювання, що належать йому на правах власності й використовуються для формування певної частини його активів» [7, с. 486]. Вагомою є заувага про те, що власний капітал формує частину активів підприємства, а також належить суб'єкту господарювання на правах власності. Недоліком є визначення власного капіталу лише як фінансових засобів підприємства, тоді як відомо, що він може залучатись у різних формах (у тому числі, скажімо, у вигляді основних засобів). Ще одним прорахунком є відсутність головної ознаки, яка притаманна власному капіталу як економічній категорії – здатності генерувати дохід. Причому це зауваження стосується майже всіх знайдених визначень. Однак варто зазначити, що подібний недолік притаманний лише визначенню саме поняття «власний капітал», тоді як сутність більш загального терміну «капітал» у тій же роботі викладена дуже широко і містить у тому числі таку характеристику, як здатність капіталу приносити дохід [7, с. 12-21].

Доволі вдалими, на наш погляд, є також тлумачення, яке виклала у своїй «Енциклопедії бухгалтерського обліку» Грачева Р. Є.: «власний капітал – це втілені в чистих активах засоби підприємства, початково вкладені його засновниками чи учасниками, а також накопичені (втрачені) в процесі діяльності його фінансові результати – прибутки і збитки, отримані (понесені) за весь час існування підприємства» [8,

с. 238]. По-перше, вона визначила, що власний капітал – це засоби, втілені в чистих активах компанії; по-друге, вказала, що діяльність господарської одиниці фінансується за рахунок як початково вкладених коштів, так і накопичених у результаті діяльності підприємства фінансових результатів; і по-третє, зазначила, що ці фінансові результати можуть бути як додатними, так і від’ємними (відповідно, збільшуючи або зменшуючи власний капітал) й тим самим або покращувати фінансовий стан підприємства (збільшуючи нерозподілений прибуток), або спричиняти настання кризи (перманентно зменшуючи суму нерозподіленого прибутку або викликаючи появу непокритого збитку).

Свою точку зору на сутність «власного капіталу» висловив також Бондасов О. В. Як він вважає, «власний капітал – це частина економічних цінностей, сформованих підприємством з початку його економічної діяльності, вільна від домагань третіх осіб, які не є власниками товариства, та яка використовується товариством з метою отримання доходу» [9, с. 133]. У цього вченого вперше зустрічається така важлива характеристика власного капіталу, як те, що він є запасом економічних цінностей, які вводяться в економічний оборот. Крім цього, автор слушно зазначає, що власний капітал має приносити дохід. Щодо недоліків трактування, то їх можна виділити два: перший – це певна неточність у формулюванні, адже власний капітал складається не лише із цінностей, сформованих підприємством, а й з початково внесених засновниками вкладень (хоча, скоріше за все, автор мав на увазі обидві складові, й тому ми вважаємо це лише неточністю); другий – більш значний недолік, адже підприємство відповідає по своїх зобов’язаннях перед кредиторами усіма наявними у нього активами, в тому числі тими, що фінансуються за рахунок власного капіталу підприємства, відтак ні в якому разі не можна казати, що власний капітал є вільним від домагань третіх осіб.

Сопко В. В. подає визначення «власного капіталу» у такому вигляді: «власний капітал – це власні джерела підприємства, які без визначення строку повернення внесені засновниками або залишені ними (засновниками) на підприємстві з уже оподаткованого прибутку» [10, с. 188]. Як бачимо, автор слушно наголошує на тому, що власний капітал формується як із початково внесених засновниками засобів фінансування, так і з реінвестованого прибутку. Крім того, науковець вказує досі не згадану характеристику, притаманну власному капіталу, – він, на відміну від позикових ресурсів, які надаються у користування, спираючись на принцип строковості, вкладається у підприємство на невизначено довгий період.

Трактування сутності «власного капіталу», яке подається в зарубіжних онлайн-джерелах, зводиться до наступного: «власний капітал виражає вартість, яка належить власникам підприємства, розраховується як різниця між активами компанії та її зобов’язаннями і характеризується порівняно вищою ризикованістю, ніж позикові фінансові ресурси, адже вимоги за ним задовольняються в останню чергу, після того як будуть погашені всі зобов’язання перед кредиторами» [11]. Це визначення містить характеристику власного капіталу, яка досі не була висвітлена – внесення засобів у власний капітал є порівняно більш ризиковим вкладенням, ніж надання

у користування позикових ресурсів, оскільки вимоги за ним задовольняються в останню чергу. Недоліком, як і у більшості з поданих визначень, є відсутність такої засадничої його характеристики, як здатності приносити дохід.

Провівши огляд сучасних наукових публікацій, можемо перелічити наступні характеристики власного капіталу: 1) є запасом економічних цінностей, які вводяться в господарський оборот; 2) вноситься засновниками підприємства на невизначено довгий період часу; 3) використовується для формування активів підприємства, втілюючи в собі чисті активи; 4) складається як із вкладень, внесених ззовні (початкові і наступні внески власників, безоплатно надана підприємству допомога тощо), так і з засобів, згенерованих безпосередньо самим підприємством у процесі його діяльності (нерозподілений прибуток); 5) має генерувати дохід; 6) його розмір безпосередньо залежить від фінансових результатів діяльності компанії, які можуть або збільшувати, або зменшувати його суму; 7) внесення засобів у власний капітал є порівняно більш ризиковими, ніж надання коштів в борг.

На нашу думку, цей перелік не є достатнім, що обумовлює необхідність його розширення. Пропонуємо додати наступні ознаки:

1) внесення засновниками особисто накопичених запасів економічних благ до власного капіталу надає їм право власності на об’єкт вкладення, тобто на підприємство. Вкладаючи свої власні накопичення в статутний фонд підприємства, його засновники (учасники) отримують право власності на суб’єкт господарювання, яке юридично оформлюється і закріплюється в установчому договорі та статуті. І хоча з юридичної точки зору після створення підприємство починає діяти як окремий суб’єкт права – юридична особа, з усім належним йому майном і відповідним обсягом прав і обов’язків, де-факто підприємству нічого не належить, адже його власники виступають свого роду «кредиторами», які надають підприємству засоби для здійснення ним своєї діяльності, і які воно в кінцевому випадку має повернути їм назад;

2) власний капітал характеризується обмеженою мобільністю. Як уже зазначалося, власний капітал використовується для формування активів підприємства, причому зазвичай він спрямовується на придбання найменш ліквідної їх частини – машин і обладнання, будівель і споруд і т. п., тобто необоротних активів. Навіть беручи кошти в кредит для фінансування довгострокових інвестиційних проектів, які теж передбачають придбання основних засобів, нерухомості і т. д., підприємство має чіткі терміни, на які він надається, відтак попередньо оцінює свої можливості щодо його повернення (прогнозує чистий грошовий потік від реалізації проекту, забезпечує достатню ліквідність і платоспроможність, формує певні резервні фонди під погашення кредиту тощо). Засоби ж, які вкладаються власниками підприємства, не мають подібних обмежень у використанні, адже, як вже сказано вище, кошти для формування власного капіталу надаються засновниками на невизначено довгий термін. Відтак, якщо раптом власникам спаде на думку репрофілювати діяльність підприємства або спрямувати свої кошти в інші сфери з кращими перспективами, це може викликати у них певні

труднощі. Особливо це стосується галузей, де використовуються специфічні види основних засобів, які не знайдуть свого застосування поза межами конкретної сфери діяльності й тому можуть бути реалізовані за ціною значно нижчою за їх справедливу вартість (або не бути реалізовані взагалі), – це характеризує так звані бар'єри виходу з галузі.

Серед поданих думок можна виділити три напрями, за якими розглядається сутність власного капіталу, – економічний, обліковий та юридичний. Економічне значення категорії полягає у забезпеченні підприємства власними засобами фінансування, необхідними для початку та продовження господарської діяльності, облікове – у фіксуванні в звітності частини джерел фінансування, яка належить підприємству, юридичне – в підтвердженні права власності на внесене власниками в господарський оборот майно, своєрідне зобов'язання підприємства перед ними.

Підтримуючи всі три точки зору, ми пропонуємо не розмежовувати ці сторони досліджуваного поняття, а спробувати їх поєднати в єдине ціле. Взаємопов'язаність економічного та облікового значень власного капіталу не потребує особливих обґрунтувань, адже призначення бухгалтерського обліку – відображати у звітності фактичне економічне становище підприємства. Юридичне значення капіталу полягає передусім у тому, що його розмір визначає межі мінімальної матеріальної відповідальності, які несе суб'єкт господарювання за своїми зобов'язаннями, а також засвідчує право власності на майно, внесене засновниками для формування статутного капіталу. Права кожного власника на майно підприємства і на участь у його прибутках визначаються часткою і формою інвестованих коштів. Щодо зв'язку юридичної та економічної сторони питання, то у світлі останніх наукових публікацій фінансового менеджменту він є очевидним – головною метою господарської діяльності підприємства є забезпечення добробуту його власників, перелік і права яких мають бути юридично оформлені і закріплені.

Отже, спираючись на усе вищеперелічене, пропонуємо наступне визначення: власний капітал – це запас економічних цінностей, внесених власниками підприємства на безстроковій основі в господарський оборот, які засвідчують їх право власності на об'єкт вкладення, а також сума фінансових результатів, згенерованих безпосередньо підприємством у процесі його діяльності (як прибутків, так і збитків) та інших джерел фінансування, що використовуються ним для формування певної частини активів, характеризуються обмеженою мобільністю, порівняно вищою ризикованістю, а також генерують дохід.

Результати наукової роботи, проведеної в нашій статті, на наш погляд, дозволяють отримати більш повне і чітке уявлення про сутність категорії «власний капітал», що дає змогу більш свідомо підійти до цієї без сумніву однієї з ключових складових фінансового менеджменту. Подальші наукові пошуки в цьому напрямі мають бути зосереджені на узагальненні класифікації власного капіталу підприємства, побудову системи управління власним капіталом, а також вдосконалення методичної бази управління ним. Це дозволить досягти порівняно більшої ефективності управління фінансами компанії і, як наслідок, підвищити її цінність для власників.

Список літератури

1. Ушаева, С. Н. Капитал: содержание, формы, подходы к определению оптимальной структуры [Текст] / С. Н. Ушаева // Вестник Челябинского государственного университета. – 2008. – № 1. – С. 163-173.
2. Кузнецов, М. А. Капитал корпорации: теоретический и методологический аспекты [Текст] / М. А. Кузнецов, О. В. Коник // Финансы, учет, банки. – 2008. – Выпуск № 14. – С. 40-48.
3. Лысенко, Л. И. Теории капитала: учетно-экономический аспект [Текст] / Л. И. Лысенко, Д. В. Арлачев // Контроль, облік та аудит. – 2006. – №7 (61). – С. 142-152
4. Баланс [Текст] : положення (стандарт) бухгалтерського обліку 2, затверджене наказом МФУ від 31.03.1999 р. № 87 (редакція від 10.01.2012)
5. Ван Хорн Дж.К., Вахович Дж.М. Основы финансового менеджмента [Текст] / Дж. К. Ван Хорн, Дж. М. Вахович / 12-е изд. – М. : И. Д. Вильямс, 2008. – 1232 с.
6. Стоун, Д. Бухгалтерский учет и финансовый анализ: Подготовительный курс [Текст] / Д. Стоун, К. Хитчинг. – М. : СИРИН, 2007. – 556 с.
7. Бланк, И. А. Управление формированием капитала [Текст] / И. А. Бланк. – К.: Ника-Центр, 2000. – 512 с.
8. Грачева, Р. Е. Энциклопедия бухгалтерского учета [Текст] / Р. Е. Грачева. – К.: Галицкие Контракты, 2004. – 832 с.
9. Бондасов, О. В. Анализ рентабельности собственного капитала [Текст] / О. В. Бондасов // Научные труды Вольного экономического общества России. Том сорок первой. – М. – 2003. – С. 131-174.
10. Сопко, В. Бухгалтерський облік [Текст] : навч. посібник / В. Сопко. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2000. – 578 с.
11. Інвестиційний онлайн-словник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.investordictionary.com.

РЕЗЮМЕ

Титорчук Александр

Сущность собственного капитала как объекта экономического управления

В статье рассмотрены современные взгляды на определение понятия «собственный капитал», выделены существенные характеристики этой категории, приведены дополнительные черты, присущие собственному капиталу как специфическому объекту экономического управления и сформулировано комплексное определение понятия «собственный капитал».

RESUME

Titorchuk Oleksandr

The essence of owner's equity as an object of economic management

The article deals with contemporary views on the definition of "owner's equity". The essential characteristics of this category are highlighted. The additional features that characterized it as a specific object of the economic management are represented and the comprehensive definition of "owner's equity" is formulated.

Стаття надійшла до редакції 07.03.2012 р.